

УДК 338.1

В. П. Приходько,

д. е. н., с. н. с., заступник Голови Закарпатської обласної державної адміністрації

ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА ЯК ОСНОВНА УМОВА ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВИ

V. Prikhodko,

PhD, Senior Scientist, Deputy Head of the Transcarpathian Regional State Administration

FINANCIAL SECURITY AS A CONDITION FOR EFFECTIVE FUNCTIONING OF THE STATE

У статті досліджена фінансова безпека як основна умова ефективного функціонування держави. Наведено чинники, що визначають стабільність фінансової системи. Розглянуто негативний вплив "тіньової" економіки на стан фінансової безпеки.

The article investigates the financial security as a condition for effective functioning of the state. Are the factors determining the stability of the financial system. Considered negative influence of shadow economy on the state of financial security.

Ключові слова: держава, національна економічна безпека, фінансова безпека, фінансова система.

Keywords: state, national economic security, financial security, the financial system.

ВСТУП

У сучасних умовах особливу роль відіграє система безпеки держави, насамперед — фінансової, як базової економічної безпеки країни в цілому. Це зумовлено посиленням фінансової глобалізації, послабленням державного контролю за розвитком грошово-кредитних відносин, лібералізацією зовнішньоекономічних зв'язків, підвищенням значення валютних відносин та зростанням міжнародної мобільності капіталу і посиленням впливу валютної сфери на процеси, що відбуваються в сучасному секторі економіки.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Метою статті є дослідження фінансової безпеки як основної умови ефективного функціонування держави.

ЗАВДАННЯ СТАТТІ

Досягнення поставленої мети обумовило необхідність вирішення наступних завдань дослідження: навести чинники, що визначають стабільність фінансової системи; розглянути негативний вплив "тіньової" економіки на стан фінансової безпеки.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемам вивчення економічної безпеки, зокрема її фінансової складової, присвятили свої праці відомі вчені, такі як: Л. Абалкін, С.А. Афонцев, С.В. Башлай, А.Г. Гранберг, С.С. Григорук, Т. Гоббс, О.М. Гончаренко, Р.Д. Джангужин, А. Іларіонов, Е.М. Лисицин, М. Пастернак-Таранущенко, А.В. Степаненко, Н.М. Ткачова, М.А. Хвесик та інші.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Особливе місце в системі національної економічної безпеки країни — а відтак і в системі її антикризового управління — має валютно-фінансова складова, котра зазвичай характеризується як "валютно-фінансова" або "фінансова" безпека, причому національна фінансова безпека у сучасних умовах є найважливішим компонентом економічної безпеки будь-якої країни. У той час, за відповідної спеціалізації усіх інших компонентів економічної безпеки стосовно завдань економічного розвитку, національна фінансова безпека розглядається як основна умова спроможності держави здійснювати самостійну фінансово-економічну полі-

тику відповідно до своїх національних економічних інтересів, за якої гарантується нормальне функціонування фінансової системи держави, а також ринкових фінансових інституцій.

Тому стисло сутність фінансової безпеки можна визначити як стан економіки окремої країни, за якого забезпечується стійкість її фінансової системи, а кількісні та якісні складові грошових і валютно-фінансових відносин відповідають потребам сталого розвитку.

Структурно національна фінансова безпека зумовлюється впливом таких чинників:

- ступенем розвитку ринку капіталів;
- мірою відкритості внутрішнього ринку;
- розмаїттям фінансових інструментів;
- схильністю населення до операцій із фондовими цінностями;
- концентрацією інтелектуальних ресурсів, що залучаються для розвитку фінансового ринку;
- характером внутрішньої і зовнішньої фінансово-кредитної політики, політичним кліматом у країні;
- законодавством, яке регулює сферу фінансів.

Слід зазначити, що стан фінансової безпеки багато в чому визначається рівнем законодавчого забезпечення функціонування фінансової сфери. В Україні сьогодні відсутня повноцінна законодавча база, котра передбачала б комплексну програму запобігання зовнішньому негативному впливу світових фінансових криз на економіку.

Формування системи національної фінансової безпеки має включати, поряд з обґрунтуванням необхідності та функціональних завдань її окремих складових та їх спеціалізації за різними ознаками фінансової загрози і "наскрізне" визначення місця й ролі цих компонентів у підтримці національної економічної безпеки. Тобто ключовим в основі дієвої системи фінансової безпеки має бути не механічне поєднання її окремих компонентів, а їх системна композиція із залученістю у відповідні функціональні завдання по забезпеченню вже НЕБ. Така необхідність у багатьох аспектах є новою, зумовлюється нинішньою глобальною фінансово-економічною кризою і потребує розробки адекватних підходів до ідентифікації, класифікації та оцінки загроз національній фінансовій безпеці [7].

Національну фінансову безпеку — і це наочно демонструє криза — не слід розглядати як статичну категорію, вона повинна мати пев-

ну динамічну гомеостатичну структуру, що визначає коло її властивостей. До принципів характеристик цієї складової національної економічної безпеки можна зарахувати такий стан валютної і фінансово-кредитної сфери, який характеризується:

- збалансованістю;
- стабільністю;
- стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних шоків;
- фінансовою незалежністю у поєднанні зі здатністю цієї сфери забезпечувати ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання.

Фінансова безпека — це такий стан фінансової, грошово-кредитної, бюджетної, валютної, банківської й податкової системи, який може забезпечити ефективне функціонування держави, підтримуючи її економічну стійкість у глобальному середовищі.

Стабільність фінансової системи визначається багатьма чинниками, основними з яких є: рівень інфляції, обсяги внутрішніх і зовнішніх боргів держави, стан виконання державного бюджету, рівень монетизації економіки, вартість банківських кредитів, достатній обсяг міжнародних резервів НБУ [5].

Рівень інфляції виявляється в зростанні цін, що призводить до знецінення коштів і населення, і суб'єктів підприємницької діяльності. Показник інфляції є визначальним щодо рівня забезпечення внутрішньої фінансової стабільності в конкретній країні. Для багатьох центральних банків головним завданням є дотримання певних інфляційних орієнтирів. Так, у своїй діяльності Європейський центральний банк виходить, насамперед, з того, щоб рівень інфляції у країнах зони євро не перевищував 2%. Проведення будь-яким центральним банком грошово-кредитної політики пов'язано з урахуванням інфляційного чинника. Рівень інфляції в Україні визначається Державним комітетом статистики. Він розраховується у відсотках і залежить від зміни вартості так званого кошика основних споживчих товарів. У статистичних матеріалах Держкомстату України показник інфляції віднесено до основних соціально-економічних показників, він має назву "індекс споживчих цін".

Обсяги внутрішніх і зовнішніх боргів держави — це обсяги непогашених на конкретну дату запозичень, здійснених державою, відповідно, на внутрішніх і зовнішніх ринках запозичень. Рівень боргової безпеки держави (I_{dis} — для внутрішнього і I_{dis} — для зовнішнього боргу) визначається зіставленням, відповідно, їх

внутрішнього або зовнішнього боргу (D_i, D_f) з обсягами річного ВВП:

$$I_{dis}(I_{dfs}) = \frac{D_i(D_f)}{GDP} \cdot 100.$$

Інформацію щодо обсягів внутрішніх і зовнішніх боргів, витрат державного бюджету України на їх погашення та обслуговування надає Міністерство фінансів. Критерієм "безпечності" боргів є спроможність держави їх погашати та обслуговувати. З огляду на це визначається порогове значення відношення боргів до ВВП. У міжнародній практиці прийнято, що зовнішній державний борг "безпечний", якщо він не перевищує 60% від ВВП. Україна наприкінці 2000 і 2001 років мала прямий державний зовнішній борг, відповідно, на рівні 25,6 і 20,7%, а з урахуванням гарантованого державою зовнішнього боргу — відповідно, 33,1 і 26,3%. Саме через це (недостатні обсяги міжнародних резервів) "безпечний" рівень зовнішнього державного боргу не повинен перевищувати 30%. В Україні він майже сягає зазначеної межі.

Дефіцит державного бюджету є перевищенням обсягів видатків бюджету над обсягами його доходів. Рівень дефіциту бюджету (L_{bds}) на кожний конкретний рік визначається як відношення обсягу дефіциту (BD) до обсягу річного ВВП (GDP):

$$L_{bds} = \frac{BD}{GDP} \times 100\%.$$

Інформація щодо дефіциту державного бюджету України міститься в законі про державний бюджет України на конкретний рік, у звітних матеріалах Міністерства фінансів, що стосуються виконання державного бюджету, а також у статистичних матеріалах Держкомстату України.

Рівень монетизації економіки (L_{ms}) у конкретному році визначається у відсотках як відношення обсягу грошової маси за агрегатом M3 (MS M3) до річного обсягу ВВП (GDP):

$$L_{ms} = \frac{MS\ M3}{GDP} \times 100\%.$$

Фактично цей показник відображає рівень забезпечення економіки держави грошовими ресурсами. Дані щодо обсягів грошової маси містяться в бюлетенях Національного банку України (НБУ). У них міститься також інформація щодо обсягу іноземної валюти в загальному обсязі грошової маси M3.

Вартість банківських кредитів визначається річними відсотками, що сплачує позичальник комерційному банку за користування його

кредитами. Очевидно, що чим вищий відсоток позичальник виплачує банку за користування його кредитами, тим менш привабливими й доступними ці кредити будуть для позичальника. І навпаки, зі зниженням вартості кредитів рівень їх доступності і привабливості для позичальника підвищується. Слід зазначити, що рівень ставок кредитування економіки з боку комерційних банків залежить від рівня облікових ставок центрального банку, зміна яких використовується останнім для регулювання обсягів грошової пропозиції для економіки. Дані щодо рівня відсоткових ставок банківських кредитів для економіки містяться в бюлетенях НБУ.

Міжнародні резерви НБУ. Від рівня міжнародних резервів центрального банку значною мірою залежить зовнішня стабільність національної валюти, яка визначається стабільністю її валютного курсу стосовно інших валют, а також зовнішня платоспроможність держави стосовно погашення та обслуговування зовнішніх боргів. Інформація щодо обсягів міжнародних резервів міститься в бюлетенях НБУ.

Порогові значення показників фінансової безпеки визначаються залежно від специфіки кожного показника. Вони, звичайно, не можуть бути визначені безпосередніми розрахунками, оскільки є наслідком тривалого накопичення досвіду діяльності, а тому визначаються експертно, і для них характерна певна невизначеність. При визначенні порогових значень фінансової безпеки України слід враховувати також граничні рівні критеріїв, встановлених для країн — кандидатів на вступ до ЄС. Як порогові значення фінансової безпеки для України можуть братися значення відповідних показників країн Західної й Центральної Європи [4].

У 2002—2010 роках значною внутрішньою загрозою в Україні було зростання "тіньової" економіки та посилення її криміналізації. За розрахунками спеціалістів, тіньовий сектор становить 40—60% ВВП (за розрахунками Мінекономіки України — 42,3%). Існуючий рівень тінізації економіки досяг тієї небезпечної межі, коли можна говорити про існування системи розширеного відтворення тіньових економічних відносин в Україні. Одним з найнебезпечніших наслідків розвитку тіньової економіки є її негативний вплив на зростання корумпованості та криміналізації суспільства. "Тіньова" економіка негативно впливає на загальний стан економічної безпеки і, зокрема, окремих її видів (ресурсну, енергетичну, фінансову, зовнішньоекономічну, технологічну, про-

довольчу тощо). За оцінками експертів, загальне податкове навантаження в Україні майже вдвічі перевищує цей показник у групі країн, куди вона входить за рівнем ВВП на душу населення. За оцінками експертів, втрати держави від тінізації доходів щорічно перевищують 12—13 млрд грн. [1].

Однією з найважливіших особливостей економічної злочинності є те, що в генезисі злочинності існує наявність недоліків в управлінській сфері. Неефективність управління державних установ створює основу для порушення правових норм з боку підприємств. Корупція як прояв неефективної державної політики є однією з таких інституціональних пасток. Вона свідчить про сформоване неефективне управління, сформовані неформальні норми, що стає, в свою чергу, основою невиконання підприємствами правових норм та призводить до економічних злочинів.

Неефективність державних інституцій та відповідно негативні явища в правоохоронних органах призводять до росту економічних злочинів. Як наслідок, неправомірний вивіз коштовної сировини, ухилення в сфері сплати податків, подальше зростання корупції, неправомірний продаж новітніх технологій [6; 3].

Криміногенна ситуація в Україні залишається складною. Вона в повній мірі відповідає системній кризі в економіці, політичній, соціальній і духовно-моральній сферах. Про негативну динаміку росту злочинності свідчать такі показники: у 1985 р. в нашій країні зареєстровано 249,6 тис. злочинів, 2007 р. — 576,0 тис. За цей час виявилась низка нових видів злочинів та зросла кількість економічних злочинів щодо державного майна [2].

Заходи щодо забезпечення фінансової безпеки країни повинні передбачати вдосконалення фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної й податкової систем з метою забезпечення ефективного функціонування економіки, її структурної збалансованості та стійкості до негативних впливів.

ВИСНОВКИ

Особливе місце в системі національної економічної безпеки країни — а відтак і в системі її антикризового управління — має валютно-фінансова складова, котра характеризується як "фінансова" безпека, причому національна фінансова безпека у сучасних умовах є найважливішим компонентом економічної безпеки будь-якої країни.

Фінансова безпека — це такий стан фінансової, грошово-кредитної, бюджетної, валютної, банківської й податкової системи, який

може забезпечити ефективне функціонування держави, підтримуючи її економічну стійкість у глобальному середовищі.

Стабільність фінансової системи визначається багатьма чинниками, основними з яких є: рівень інфляції, обсяги внутрішніх і зовнішніх боргів держави, стан виконання державного бюджету, рівень монетизації економіки, вартість банківських кредитів, достатній обсяг міжнародних резервів НБУ.

На стан фінансової безпеки має негативний вплив "тіньова" економіка. Наявний рівень тінізації економіки досяг тієї небезпечної межі, коли можна говорити про існування системи розширеного відтворювання тіньових економічних відносин в Україні. Одним з найнебезпечніших наслідків розвитку тіньової економіки є її негативний вплив на зростання корумпованості та криміналізації суспільства.

Література:

1. Воротін В.Є., Григоров С.С. Динаміка спаду промисловості в Україні та інститут банкрутства як інструмент державного антикризового регулювання / В.Є. Воротін, С.С. Григоров // Збірник наукових праць Київського Національного університету імені Тараса Шевченка. — К., 2009. — Вип. 18. — С. 36—43.
2. Жданова Л.Л. Кримінальна матриця. Економічна преступність на сучасному етапі / Жданова Л.Л. — М.: Озон, 2004. — 364 с.
3. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації: монографія / за ред. Захарія Степановича Варналія. — К.: НІСД, 2006. — 576 с.
4. Ткачова Н.М., Чернов С.О. Механізм державного регулювання інноваційного ринку в Україні // Зб. наук. пр. ДонДУУ. — Т. IV, серія "Державне управління процесами життєдіяльності і галузевого розвитку регіону". — Донецьк, 2003. — С. 162—168.
5. Ткачова Н.Н., Чернов С.А. Економічний механізм регулювання інноваційних процесів // Зб. наук. пр. ІЕП НАН України "Економіка промисловості". — Донецьк, 2000. — С. 188—193.
6. Турчинов О. Тіньова економіка: теоретичні основи дослідження / Турчинов О. — К.: Артек, 1995. — 300 с.
7. Хвесик М.А., Степаненко А.В., Ральчук О.М., Дорош Й.М. Антикризове управління економічною безпекою в умовах викликів фінансово-економічної глобалізації (державний і регіональний виміри): монографія. — К.: 2010. — 309 с.

Стаття надійшла до редакції 15.06.2013 р.